

การท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ
ประเทศไทย

Health Cannabis Tourism to Enhance a Tourism Attractions in the Northeast
of Thailand

ทรงยุทธ ตันวัน*

Songyuth Tonwan

รัชตาพร บุญกอง*

Ratchataporn Boonkong

Received : January 27, 2023

Revised : May 10, 2023

Accepted : May 25, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพและพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกัญชาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย กลุ่มประชากรทั้งหมด ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ปลูกกัญชาทางการแพทย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จำนวน 168 กลุ่ม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 84 กลุ่ม ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกกลุ่มที่ปลูกกัญชาทางการแพทย์ที่ยื่นขึ้นทะเบียนขออนุญาตปลูกกัญชาถูกต้องตามกฎหมายต่อสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข และสามารถเชื่อมโยงพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกัญชาเชิงสุขภาพได้ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแบบสอบถามประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับกัญชาเชิงสุขภาพ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1. พื้นที่ปลูกกัญชาทางการแพทย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สามารถพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกัญชาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้ จำนวน 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบแหล่งศึกษาเรียนรู้กัญชาทางการแพทย์ 2) รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่แปลกใหม่ทำให้น่าสนใจ สำหรับนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจทางด้านกัญชาเชิงสุขภาพ 2. ผลการประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับกัญชาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอยู่ในระดับมากที่สุด คือ

*อาจารย์สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร

Lecturer in Liberal Arts Rajamangala University of Technology Isan Sakon Nakhon Campus

(Corresponding Author) e-mail: songyuthtonwan@hotmail.com

ด้านศักยภาพการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพ ($\bar{X} = 3.47$) รองลงมา คือ ด้านศักยภาพการดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพ ($\bar{X} = 3.42$) และด้านศักยภาพในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพ ($\bar{X} = 3.31$)

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวกัญชา / กัญชาเชิงสุขภาพ / แหล่งท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพ

ABSTRACT

This research the objective was to study the health cannabis tourism model and develop a health cannabis tourism route to enhance tourism in the Northeast of Thailand. The total population includes 168 community enterprises that grow medical marijuana in the northeast of Thailand. The samples used for data collection were 84 groups obtained by purposive selection. By choosing the groups that grow medical marijuana that have registered for permission to grow legal marijuana with the Food and Drug Administration Ministry of Public Health and can be developed into a health cannabis tourism route. Using qualitative research methods and quantitative research method. The research tools were a questionnaire, a structured interview and an evaluation form for the potential of medical cannabis tourism. Statistics used in quantitative data analysis were mean and standard deviation. The qualitative data were analyzed by content analysis. The results showed that 1) medical marijuana production areas in the northeast of Thailand can be developed into a health cannabis tourism route to enhance tourism attractions in the Northeast of Thailand in 2 ways: 1. health cannabis learning center model 2. Health promotion model which is a new and exciting form of tourism for tourists who are interested in health cannabis. The results of the assessment of the tourism potential of the health cannabis tourism route to enhance tourism in the Northeastern the most were the service potential of the health cannabis tourism industry ($\bar{X}=3.47$) followed by the potential attraction of health cannabis tourism ($\bar{X}=3.42$) and the potential for supporting health cannabis tourism ($\bar{X}=3.31$)

Keywords : Health Cannabis Tourism / Health Cannabis / Healthy Cannabis Attractions

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปี 2564 นับเป็นปีแห่งความท้าทายของการท่องเที่ยวไทยอีกปีที่ยังคงต้องขับเคลื่อนภารกิจด้านการท่องเที่ยวให้บรรลุเป้าหมายภายใต้การเผชิญสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ที่คงดำเนินอย่างต่อเนื่องและส่งผลกระทบต่อทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นสภาวะเศรษฐกิจที่ถดถอย รวมทั้งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวท่ามกลางสถานการณ์ที่ท้าทายนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ยังคงมุ่งมั่น

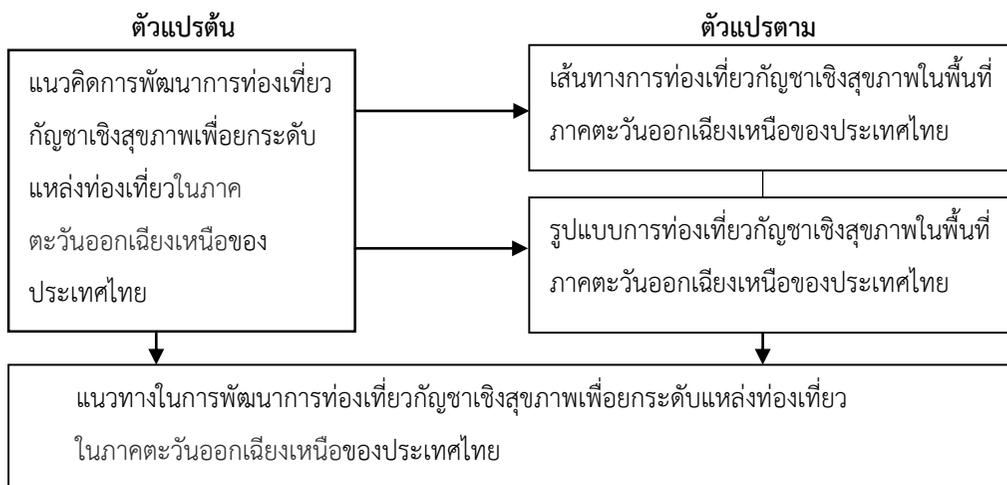
ตั้งใจที่จะผลักดันและปรับตัวภายใต้กระแสวิกฤตนี้ เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้บรรลุตามวิสัยทัศน์ เป็นผู้นำในการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยม (Preferred Destination) อย่างยั่งยืน ในช่วงการชะลอตัวเดินทางนั้น (ททท.) ได้ผลักดันการขับเคลื่อนการดำเนินงานโดยเน้นการฟื้นตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจากการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องให้ประเทศไทยยังอยู่ในใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศผ่านการสื่อสารประชาสัมพันธ์แคมเปญ Amazing Thailand Trusted Destination สร้างภาพลักษณ์เชิงบวกและความเชื่อมั่นต่อแบรนด์ประเทศไทย และสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Responsible Tourism) เตรียมความพร้อมในการกลับมาของนักท่องเที่ยวที่หลังจากรัฐบาลมีการผ่อนคลายในการเปิดรับผลักต้นการดำเนินงานเพื่อเปิดรับนักท่องเที่ยวโดยได้บูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเน้นการสร้างเชื่อมั่น เพื่อกระตุ้นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเดินทางเข้าประเทศไทย เช่น การสื่อสารเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ประเทศไทย Top of Mind ด้าน Security and Safety อำนวยความสะดวกในการเข้าประเทศ โดยการลด Barrier ของการเดินทางระหว่างประเทศ จัดตั้งสถานกักกันตัวในรูปแบบเฉพาะองค์กร (Organizational Quarantine : OQ) ในลักษณะ Villa Quarantine เป็นต้น เสริมด้วยการพัฒนามาตรฐานความปลอดภัย Amazing Thailand Safety and Health Administration (SHA) โดยร่วมมือกับกระทรวงสาธารณสุขและหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของมาตรการควบคุมโรค (Tourism Authority of Thailand, 2021)

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนได้เรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและกิจกรรมรักษาฟื้นฟูสุขภาพ โดยทั่วไปการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจะจัดรายการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้วิถีการใช้ธรรมชาติมาบำบัดรักษา และสร้างเสริมสุขภาพกาย สุขภาพจิต ให้สดชื่นผ่อนคลาย เป็นการเพิ่มพูนกำลังกายให้สมบูรณ์แข็งแรงปรับสภาพจิตใจ ร่างกายให้สมดุลและสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน (Areerob, 2021) หลังจากที่กัญชาได้รับการ ‘ปลดล็อก’ จากข้อกฎหมายที่กำหนดให้กัญชา จัดเป็นยาเสพติดให้โทษ กลุ่มประชาชนภาคการเกษตรจึงอาศัยโอกาสอันดีครั้งนี้รวมกลุ่มเป็น “กลุ่มวิสาหกิจชุมชน” ตามภูมิภาคต่างๆทั่วประเทศ โดยมีมากกว่าหนึ่งร้อยแห่งที่มีชื่อขึ้นทะเบียนขออนุญาตปลูกกัญชาถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งนับรวมไปถึงกลุ่มองค์กรอื่นๆ ที่ยื่นขอสิทธิในการปลูก ทั้งในระดับสถาบันการศึกษา และสถาบันทางการแพทย์ เพื่อเป็นพื้นที่ในการสร้างรายได้ให้กลุ่มเกษตรกร ต่อเนื่องไปยังกลุ่มผู้ที่นำกัญชาไปแปรเปลี่ยน สกัด หรือการผสมผสานให้เกิดคุณประโยชน์ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งแน่นอนว่าผู้ที่สนใจที่จะศึกษาเรียนรู้ หรือมีความคิดที่จะนำกัญชาไปต่อยอด สามารถที่จะเข้าไปศึกษาจากแหล่งเพาะปลูกที่มีอยู่กระจายทั่วประเทศ สำหรับพื้นที่เพาะปลูกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา อุตรดิตถ์ อำนาจเจริญ เลย นครพนม ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม สกลนคร หนองคาย ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ เพชรบูรณ์ มุกดาหาร ยโสธร ศรีสะเกษ สุรินทร์ หนองบัวลำภู และอุบลราชธานี ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่ม

วิสาหกิจชุมชน และองค์กรประเภทอื่นที่ยื่นขึ้นทะเบียนขออนุญาตปลูกกัญชาถูกต้องตามกฎหมายต่อสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข ปีพุทธศักราช 2564 รวมทั้งสิ้น 168 กลุ่ม เน้นอนว่าประโยชน์ของกัญชาสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย ทั้งทางการแพทย์ การนำไปเป็นสารสกัดในเครื่องสำอาง หรือแม้กระทั่งการนำไปเป็นส่วนหนึ่งของอาหาร (Thai Traditional Medical Innovation Center, 2021)

จากที่กล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบและพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกกัญชาทางการแพทย์เป็นอันดับต้นๆของประเทศไทยที่มีคุณภาพและเป็นสายพันธุ์ที่ดี มีผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากพืชกัญชาทางการแพทย์เพื่อใช้ประโยชน์ทางสุขภาพ ใช้เพื่อการดูแล รักษาฟื้นฟู บำบัด และนวดผ่อนคลายเพื่อสุขภาพ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่แปลกใหม่และน่าสนใจจะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น และยังช่วยให้นักท่องเที่ยวมีกิจกรรมและความหลากหลายในการท่องเที่ยวด้วย การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพเป็นสิ่งที่น่าสนใจและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ทำให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญในการศึกษาวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยผู้วิจัยได้กำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยไว้ จำนวน 8 จังหวัด ได้แก่ คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สกลนคร ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม หนองคาย และ อุบลราชธานี ซึ่งเป็นเส้นทางที่มีความเชื่อมโยงกันและสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวได้ สำหรับกิจกรรมและจุดขาย คือ ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวในเส้นทางนี้จะได้สัมผัสตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำของการใช้ประโยชน์กัญชาทางการแพทย์ โดยมีการเยี่ยมชมพื้นที่เพาะปลูกกัญชาทางการแพทย์ เลือกชมและซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากพืชกัญชา การรับบริการคลินิกบริการการแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนไทยประยุกต์ และคลินิกของแพทย์แผนปัจจุบัน และนำไปสู่การต่อยอดการพัฒนาในรูปแบบการท่องเที่ยวกัญชาเชิงสุขภาพต่อไป

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถกำหนดกรอบแนวคิด ในการวิจัยได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย
2. เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย
3. เพื่อประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ เพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเริ่มต้นจากการวิจัยเชิงคุณภาพลงสำรวจข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ปลูกกล้วยาทางการแพทย์ที่ยื่นขึ้นทะเบียนขออนุญาตปลูกกล้วยาถูกต้องตามกฎหมายต่อสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข ปีพุทธศักราช 2564 รวมทั้งสิ้น 168 กลุ่ม เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ปลูกกล้วยาทางการแพทย์ต่อการรองรับนักท่องเที่ยวและพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สังเคราะห์แล้วจัดเวทีเสวนากลุ่ม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้รู้จากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน จำนวน 20 คน เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และทำการประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ เพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยใช้แบบสอบถาม ประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ จำนวน 10 ท่าน จากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ในพื้นที่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 84 แห่ง ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 84 กลุ่ม ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกกลุ่มที่ปลูกกล้วยาทางการแพทย์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

จำนวน 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดบุรีรัมย์ ที่ยื่นขึ้นทะเบียนขออนุญาตปลูกัญชาถูกต้องตามกฎหมายต่อสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข ปีพุทธศักราช 2564 และสามารถเชื่อมโยงพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพได้ (Food and Drug Administration Ministry of Public Health, 2021)

เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างและแบบสอบถามมีการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) จากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป และปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ นอกจากนี้ ยังมีการตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) โดยค่าที่ยอมรับได้เป็น .80 ขึ้นไป และนำไปทดลองกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน แล้วนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมก่อนนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างสำรวจข้อมูลความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ ข้อมูลทั่วไป ด้านสภาพแวดล้อม ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านสาธารณูปโภค ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้านการประชาสัมพันธ์ และจากการเสวนาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ จากที่วิทยากรผู้เชี่ยวชาญทางด้านการท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ จำนวน 20 คน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ จำนวน 10 ท่าน จากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ประเมินแหล่งท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ จำนวน 84 แห่ง ตามแบบประเมินแหล่งท่องเที่ยว จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านศักยภาพในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ 2) ด้านศักยภาพการจัดการของแหล่งท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ 3) ด้านศักยภาพการดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ 4) ด้านศักยภาพการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพ จำนวน 40 ข้อคำถาม ด้วยการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และมีการแปลผลค่าเฉลี่ยแบบสอบถาม มีการจัดช่วงคะแนน ดังนี้ คือ คะแนนระหว่าง 1.00-1.49, 1.50-2.49, 2.50-3.49, 3.50-4.49, 4.50-5.00 หมายถึงความเหมาะสมอยู่ในระดับน้อยที่สุด น้อย ปานกลาง มาก และ มากที่สุด ตามลำดับ (Wongrattana, 2012)

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากผลการศึกษาสรุปได้ว่าเส้นทางการท่องเที่ยวัญชาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สามารถพัฒนาเส้นทางได้ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัด

นครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดบุรีรัมย์ จุดเด่นของเส้นทางนี้ คือ มีแหล่งท่องเที่ยววิถีสุขภาพเชิงสุขภาพที่ครบวงจร ผู้ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในเส้นทางนี้ จะได้สัมผัสตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ถึงปลายน้ำของการใช้ประโยชน์วิถีสุขภาพทางการแพทย์ โดยมีการเยี่ยมชมพื้นที่เพาะปลูกวิถีสุขภาพทางการแพทย์ เลือกชมและซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากพืชวิถีสุขภาพ การรับบริการคลินิกบริการการแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนไทยประยุกต์ และคลินิกของแพทย์แผนปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีแหล่งผลิตภัณฑ์สุขภาพทางการแพทย์ จำนวน 84 แห่ง ที่สามารถเชื่อมโยงพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยววิถีสุขภาพเชิงสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้อย่างครบวงจร

2. การศึกษารูปแบบการท่องเที่ยววิถีสุขภาพเชิงสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากผลการศึกษารูปแบบได้ว่า พื้นที่ผลิตภัณฑ์สุขภาพทางการแพทย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีสุขภาพเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้ จำนวน 2 รูปแบบ ได้แก่

2.1 รูปแบบแหล่งศึกษาเรียนรู้วิถีสุขภาพทางการแพทย์ จุดเด่นของรูปแบบนี้ คือ ตั้งแต่เข้าเยี่ยมชมแปลงปลูกวิถีสุขภาพทางการแพทย์ การสาธิตกระบวนการปลูกวิถีสุขภาพ การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยววิถีสุขภาพในระบบเกษตรอินทรีย์ (ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ) และเข้าศึกษาดูงานคลินิกวิถีสุขภาพทางการแพทย์ พร้อมเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์วิถีสุขภาพ แต่ละเส้นทางจะมีจำนวนแหล่งท่องเที่ยววิถีสุขภาพเชิงสุขภาพไม่เท่ากัน ระยะเวลาในการเดินทางอยู่ระหว่าง 3-5 วัน (ขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมของการท่องเที่ยว) ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดบุรีรัมย์

2.2 รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพ จุดเด่นของรูปแบบนี้ คือ เยี่ยมชมแหล่งศึกษาเรียนรู้ที่มาพร้อมกับความสนุกและบันเทิง พร้อมชมวิธีการดูแลสุขภาพตามศาสตร์การแพทย์แผนไทยโบราณ ผสมผสานการแพทย์แผนปัจจุบัน เข้าพักในโรงแรมภายใต้โครงการแนวทางการปลอดภัยด้านสุขอนามัย รับประทานอาหารที่มีส่วนผสมของวิถีสุขภาพในการปรุง การนวดผ่อนคลายป้องกันและบรรเทาอาการเจ็บป่วย สร้างสุขภาพที่สมดุลด้วยผลิตภัณฑ์ผสมวิถีสุขภาพเพื่อสุขภาพ จากศูนย์การเรียนรู้วิถีสุขภาพทางการแพทย์ คลินิกวิถีสุขภาพทางการแพทย์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ และโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย ระยะเวลาในการเดินทางอยู่ระหว่าง 3-5 วัน ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดบุรีรัมย์

3. การประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยววิถีสุขภาพเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความคิดเห็นต่อความเหมาะสมของเส้นทางทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยภาพรวม

ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ	\bar{X}	S.D	ระดับ
1.ด้านสถานที่ในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ	3.31	0.77	ปานกลาง
2.ด้านการจัดการของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ	3.22	0.66	ปานกลาง
3.ด้านการดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ	3.42	0.56	ปานกลาง
4.ด้านการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ	3.47	0.48	ปานกลาง
โดยภาพรวม	3.36	0.62	ปานกลาง

โดยภาพรวม พบว่า ผลการประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ จำนวน 10 ท่าน จากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน พบว่า ด้านศักยภาพการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ อยู่ในระดับมากที่สุด (\bar{X} =3.47) รองลงมา คือ ด้านศักยภาพการดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ (\bar{X} =3.42) และด้านศักยภาพในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ (\bar{X} =3.31) ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีประเด็นสำคัญที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้

1. การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า เส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สามารถพัฒนาเส้นทางได้ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดบุรีรัมย์ จุดเด่นของเส้นทางนี้ คือ มีแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพที่ครบวงจร ผู้ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในเส้นทางนี้ จะได้สัมผัสตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ถึงปลายน้ำของการใช้ประโยชน์สุขภาพทางการแพทย์ โดยมีการเยี่ยมชมพื้นที่เพาะปลูกสุขภาพทางการแพทย์ เลือกชมและซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากพืชสุขภาพ การรับบริการคลินิกบริการการแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนไทยประยุกต์ และคลินิกของแพทย์แผนปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีแหล่งผลิตสุขภาพทางการแพทย์ จำนวน 84 แห่ง ที่สามารถเชื่อมโยงพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้อย่างครบวงจร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Khamtaphon, 2022) ศึกษากระบวนการแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์โดยใช้กระบวนการตัดสินใจลำดับขั้นเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า เส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพที่น่าสนใจมี 7 สถานที่ โมเดลเอเอชพีเพื่อการตัดสินใจ แบ่งออกเป็น

3 ระดับชั้น ตามแนวคิด 5ASM จำนวน 7 เกณฑ์ การพัฒนาระบบ ประกอบด้วยฟังก์ชัน 3 ส่วน ได้แก่ การนำเข้าและคำนวณค่าน้ำหนัก การแสดงการจัดลำดับสถานที่ท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และการแสดงข้อมูลสารสนเทศของสถานที่ท่องเที่ยวแต่ละแห่ง ผลการจัดอันดับสถานที่ เส้นทางท่องเที่ยว โดยระบบถูกต้องตามการจัด โดยผู้เชี่ยวชาญ แบบ 3 ลำดับ คิดเป็นร้อยละ 75 และแบบ 5 ลำดับ คิดเป็นร้อยละ 71.43 และผู้ใช้มีความพึงพอใจต่อระบบในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Areerob, 2021) ศึกษาการพัฒนาโมเดลด้านอนามัยสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ภูมิภาคตะวันตก เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยนี้พบว่า อนามัยสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพมีความเหมาะสมตามบริบทของจุดหมายปลายทาง ประกอบด้วยปัจจัยด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อม 7 ประการ ได้แก่ 1) ด้านสุขาภิบาลอาหาร 2) ด้านการจัดหาน้ำดื่มที่สะอาด 3) ด้านการจัดการขยะมูลฝอย 4) ด้านการจัดการห้องน้ำห้องสุขา 5) ด้านการกำจัดน้ำเสีย 6) การจัดการที่พิก และ 7) การท่องเที่ยวด้านสุขภาพที่ปลอดภัย

2. การศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวรักษาเชิงสุขภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า พื้นที่ปลูกกล้วยาทางการแพทย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวรักษาเชิงสุขภาพเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้ จำนวน 2 รูปแบบ ได้แก่

2.1 รูปแบบแหล่งศึกษาเรียนรู้รักษาทางการแพทย์ จุดเด่นของรูปแบบนี้ คือ ตั้งแต่เข้าเยี่ยมชมแปลงปลูกกล้วยาทางการแพทย์ การสาธิตกระบวนการปลูกกล้วยา การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวกล้วยาในระบบเกษตรอินทรีย์ (ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ) และเข้าศึกษาดูงานคลินิกกล้วยาทางการแพทย์ พร้อมเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์กล้วยา แต่ละเส้นทางจะมีจำนวนแหล่งท่องเที่ยวรักษาเชิงสุขภาพไม่เท่ากัน ระยะเวลาในการเดินทางอยู่ระหว่าง 3-5 วัน (ขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมของการท่องเที่ยว) ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Marapoch, 2016) ศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อการเรียนรู้ : กรณีศึกษาตำบลคลองเขื่อน จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า ตำบลคลองเขื่อนมีทรัพยากรการท่องเที่ยว สินค้าเกษตรและวัฒนธรรมที่เหมาะสมแก่การส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร การศึกษาพฤติกรรมและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวพบว่านักท่องเที่ยวสนใจศึกษาโครงการพระราชดำริชมความสวยงามของธรรมชาติและบรรยากาศของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเรียนรู้การทำสวนผลไม้ และการทำเกษตรแบบผสมผสานการเรียนรู้จากศูนย์เรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการเกษตร และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Sitthipong , 2017) ศึกษาความหลากหลายทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อหาแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยว พบว่า ชุมชนหนองบึงไก่อ และชุมชนบ้านสร้อยสุวรรณ มีศักยภาพสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ เส้นทางท่องเที่ยวมี 2 รูปแบบ คือ เส้นทางครึ่งวันกับเส้นทางหนึ่งวันจากการทดลองนำเที่ยว โดยใช้นักศึกษาสาขาการตลาดเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นอาสา พบว่า ความพึงพอใจในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า สภาพการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก ด้านกระบวนการขั้นตอนการให้บริการอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านศูนย์แสดงสินค้าและผลิตภัณฑ์อยู่ใน

ระดับมากที่สุด และสิ่งที่จำเป็นต้องพัฒนาเป็นอย่างมาก คือ ในเรื่องที่พัก ร้านอาหาร ร้านของฝากของที่ระลึก ป้ายบอกทาง

2.2 รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่แปลกใหม่ทำให้น่าสนใจ สำหรับนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจทางด้านกีฬาเพื่อสุขภาพ จุดเด่นของรูปแบบนี้ คือ เยี่ยมชมแหล่งศึกษาเรียนรู้ที่มาพร้อมกับความสนุกและบันเทิง พร้อมชมวิถีการดูแลสุขภาพตามศาสตร์การแพทย์แผนไทยโบราณ ผสมผสานการแพทย์แผนปัจจุบัน เข้าพักในโรงแรมภายใต้โครงการแนวทางการความปลอดภัยด้านสุขอนามัย รับประทานอาหารที่มีส่วนผสมของกีฬาในการปรุง การนวดผ่อนคลายป้องกันและบรรเทาอาการเจ็บป่วย สร้างสุขภาพที่สมดุลด้วยผลิตภัณฑ์ผสมกีฬาเพื่อสุขภาพ จากศูนย์การเรียนรู้กีฬาทางการแพทย์ คลินิกกีฬาทางการแพทย์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ และโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย ระยะเวลาในการเดินทางอยู่ระหว่าง 3-5 วัน ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Chaiyasain, 2019) ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและนวัตกรรมการพัฒนาอาหารเพื่อสุขภาพสำหรับโรงแรม ในจังหวัดภูเก็ต ผลการสังเคราะห์จากการทบทวนงานวิจัย บทความ และสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ พบว่า การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้การรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพเป็นกิจกรรมที่กำลังได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น และอาหารเพื่อสุขภาพสามารถสร้างความเชื่อมโยงกับโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพต่างๆ ได้ ดังนั้นร้านอาหารในโรงแรมของจังหวัดภูเก็ต สามารถนำตัวอย่างรูปแบบของนวัตกรรมบริการเชิงส่งเสริมสุขภาพ 6 ด้านมาเป็นต้นแบบและบูรณาการการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องภายในองค์กร พร้อมทั้งนำวัตถุดิบที่เป็นเอกลักษณ์ของอาหารไทยโดยเฉพาะผัก ผลไม้ และสมุนไพรไทยมาผสมผสานเพื่อพัฒนาออกแบบรายการอาหารเพื่อสุขภาพและนำไปเชื่อมโยงกับนักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่เดินทางมายังจังหวัดภูเก็ต จะทำให้ร้านอาหารเพิ่มทางเลือกให้นักท่องเที่ยว สร้างมูลค่าเพิ่ม และประชาสัมพันธ์อาหารไทยเพื่อสุขภาพที่ให้ผลในการบำรุงรักษาหรือบำบัดโรค แต่ผู้ประกอบการต้องให้ความสำคัญในการพัฒนาฝึกอบรมบุคลากรให้มี ความรู้ ทักษะ เกี่ยวกับอาหารเพื่อสุขภาพ และเข้าใจพฤติกรรม การรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพของนักท่องเที่ยวในแต่ละสัญชาติเพื่อส่งมอบการบริการที่เหนือความคาดหวัง และเกิดความประทับใจ และยังคงสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Soonthonsma, 2016) ศึกษา รูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพของจังหวัดปราจีนบุรีเพื่อการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มชุมชนและตัวแทนชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ได้แก่ กลุ่มปลูกและ แปรรูปสมุนไพรไทย มีความสนใจ และเข้าใจในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเป็นอย่างดี มีความรู้ด้านสมุนไพร และการบำบัดเพื่อสุขภาพ รวมถึงชุมชนเองก็มีศักยภาพเพียงพอต่อการรวมกลุ่มในการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสุขภาพ การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวดังกล่าว จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กร ภาครัฐและเอกชนโดยทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนเริ่มตั้งแต่ต้นน้ำไปจนถึงปลายน้ำ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มแข็งด้านเครือข่าย และทำให้เกิดศักยภาพด้านการท่องเที่ยวชุมชนรวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายของธุรกิจชุมชน อันนำมาซึ่งการพัฒนา เครือข่ายชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

1. หน่วยงานภาครัฐควรมีการวางแผนนโยบายด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพให้แพร่หลายมากขึ้น

2. หน่วยงานภาครัฐควรช่วยในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพผ่านช่องทางสื่อสารต่างๆให้มากขึ้น เช่น ชุมชน สังคม สื่ออิเล็กทรอนิกส์ อินเทอร์เน็ต และการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้แหล่งผลิตภัณฑอาหารทางการแพทย์อย่างแพร่หลายเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. หน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการควรพัฒนาให้ความรู้กับบุคลากรผู้ผลิตภัณฑอาหารทางการแพทย์และบุคลากรฝ่ายต้อนรับนักท่องเที่ยวให้มีทักษะ ความรู้ ด้านภัณฑอาหารทางการแพทย์อย่างถูกต้อง เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ที่ถูกต้องและเกิดความสุขสนานกับการเรียนรู้การผลิตภัณฑอาหารทางการแพทย์อย่างครบวงจร และควรมีการฟื้นฟูสภาพภูมิทัศน์โดยรอบแหล่งผลิตภัณฑอาหารแพทย์ให้มีความสวยงามเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือน และมีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคอื่นๆเพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เป็นการเพิ่มช่องทางท่องเที่ยว

2. ควรมีการศึกษาการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในรูปแบบอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อ สันทนาการ การท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพโดยชุมชน

3. ควรมีการศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพในกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ เพื่อจะได้นำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยว และการบริการนักท่องเที่ยวต่อไป

Reference

- Areerop, V., Mulikaburt, T., Buaban, M. & Trakulsoontorn, C. (2021). Environmental Health Model Development in Health Tourism. Western Regions for the Development of Sustainable Health Tourism. **Faculty of Science and Technology Nakhon Pathom Rajabhat University**, 8(2), 45-63. [In Thai]
- Chaiyasain, C. (2019). Health Tourism and Innovation in the Development of Healthy Cuisine for Hotel in Phuket. *Humanities, Social Sciences and arts*. **Silpakorn University**, 12(5), 262-282. [In Thai]
- Department of Tourism Ministry of Tourism and Sports. (2017). **Manual for quality standard assessment, Tourist attractions**. (2 nd ed.). Bangkok : Office of the Printing Affairs Organization of the Military Aid.Through the war under the royal patronage. [In Thai]

- Khamtapol, Y., Nithiyuwit, T. & Treenuntharath, T. (2022). Tourism attraction recommendation system. Health for the elderly, Khao Kho District, Phetchabun Province using hierarchical analytical decision-making process. **Faculty of Science and Technology Phetchabun Rajabhat University**, 23(2), 521-538. [In Thai]
- Marapoch, K. (2016). Agro-tourism route development for learning: a case study of Khlong Khuean Subdistrict. **Chachoengsao Province Journal of Thai Hospitality and Tourism**, 11(2), 23-36. [In Thai]
- Sitthipong, R. & Trakul, C. (2017). Study of biodiversity and local wisdom and culture of the community in Na Bo Kham Sub-district, Mueang District, Kamphaeng Phet Province. to promote tourism. **Humanities and Social Sciences Journal Kamphaeng Phet Rajabhat University**, 23(3), 71-82. [In Thai]
- Soonthonsna, V. & Thammachart, P. (2016). Community-Based Healthy Tourism Patterns for Sustainable Development of Community-Based Enterprise Networking in Prajinburi Province. **Journal of the Association of Researchers**, 21(3), 167-181. [In Thai]
- Thai Traditional Medical Innovation Center. (2021). **Legal cannabis growing spots all over Thailand**. Bangkok : Department of Thai Traditional and Alternative Medicine Ministry of Public Health. [In Thai]
- Tourism Authority of Thailand. (2021). **Annual Report 2021**. Bangkok : News Center travel. [In Thai]
- Wongrattana, C. (2012). **Statistical Techniques for Research**. Bangkok : Taineramitkij Interprogressive Press. [In Thai]
- Wannathanom, C. (2009). **Tourism industry**. Bangkok : Samlada. [In Thai]